

5. Ημερολόγιο

Εισαγωγικά Στοιχεία

Το ημερολόγιο αποτελεί μια γραπτή απεικόνιση γεγονότων κατά τη διάρκεια μιας χρονικής περιόδου, από την οπτική του συντάκτη ή των συντακτών του. Ανάλογα με τις απαιτήσεις του ζητήματος που εξετάζεται και τα προσωπικά χαρακτηριστικά του συντάκτη, μπορεί να πάρει κάθε φορά διαφορετική έκταση και μορφή, όπως για παράδειγμα, ημερολόγιο με τη μορφή σύντομων σημειώσεων σε προκαθορισμένες κατηγορίες ενός σχεδίου καταγραφής δεδομένων παρατήρησης, εγγραφές με τη μορφή υπομνημάτων μετά την ολοκλήρωση μιας εκπαιδευτικής δραστηριότητας, σημειώσεις αναστοχασμού και ενδοσκόπησης ή εκτενείς, ανοργάνωτες αναφορές για συγκεκριμένα γεγονότα (Altrichter et al 2001).

Στο πλαίσιο της αυτοαξιολόγησης του σχολείου, το ημερολόγιο μπορεί να αναδειχθεί σε ένα ιδιαίτερα χρήσιμο μεθοδολογικό εργαλείο, η χρήση του οποίου μπορεί να συμβάλλει σε μια διαδικασία συστηματικής καταγραφής, προβληματισμού, ερμηνείας, σχεδιασμού και θεωρητικοποίησης των εκπαιδευτικών πρακτικών (Αυγητίδου 2011, σ. 30, McIndosh 2010, Holly 1989, Elliott 2011).

Ειδικότερα, το ημερολόγιο:

- Μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως κύρια μέθοδος άντλησης δεδομένων για τη διερεύνηση πτυχών της εκπαιδευτικής πραγματικότητας ή συμπληρωματικά με άλλες ερευνητικές μεθόδους στο πλαίσιο της τριγωνοποίησης των δεδομένων. Η τήρηση ημερολογίου από εκπαιδευτικούς, από μαθητές, από προσωπικό του σχολείου που ασκεί το έργο της διοίκησης ή και από γονείς, με την καταγραφή σε τακτά χρονικά διαστήματα συγκεκριμένων κατηγοριών στοιχείων για ένα ζήτημα (π.χ. σκέψεις, απόψεις, δράσεις, συμπεριφορές, πεποιθήσεις, αξίες), μπορεί να προσφέρει πλούσιες και λεπτομερείς πληροφορίες, οι οποίες θα αποτελέσουν τη βάση για την αξιολογική έρευνα.

- Μπορεί να αποτελέσει μέσο καταγραφής δεδομένων που έχουν συλλεγεί με άλλες ερευνητικές μεθόδους, καθώς και των διαφόρων πληροφοριών που συνδέονται με την

ανάπτυξη της αυτοαξιολόγησης στο σχολείο. Για παράδειγμα, μπορεί να περιλαμβάνει σημειώσεις από παρατηρήσεις στην τάξη, στοιχεία για το πλαίσιο διεξαγωγής μιας συνέντευξης, σημαντικά στοιχεία που έχουν σχέση με την προετοιμασία και την εφαρμογή των επιμέρους διαδικασιών της αυτοαξιολόγησης, ενισχύοντας τη συστηματικότητα και τη διαχείριση των διαδικασιών, την αξιοπιστία και την τεκμηρίωση των ευρημάτων.

-Η συστηματική καταγραφή δεδομένων λειτουργεί και ως αναστοχαστική διαδικασία για τον εκπαιδευτικό, ενισχύοντας την αυτογνωσία του και συμβάλλοντας στη διερεύνηση, την κατανόηση και τη βελτίωση της εκπαιδευτικής πράξης. Επιπλέον, οι σκέψεις και οι ιδέες τις οποίες μπορεί να περιλαμβάνει ένα ημερολόγιο, μπορούν να υποστηρίξουν την παραγωγή θεωρίας και την περαιτέρω ανάπτυξη της έρευνας.

Ανάλογα με το επίπεδο της καταγραφής (επίπεδο ατόμου, ομάδας ή σχολείου), το ημερολόγιο μπορεί να είναι:

-*ατομικό ημερολόγιο (εκπαιδευτικών, μαθητών, γονέων κλπ)* στο οποίο ο συμμετέχων καταγράφει επιμέρους διαδικασίες και στοιχεία, σημαντικές κατά την άποψή του σημειώσεις, παρατηρήσεις, εκτιμήσεις για την υπό εξέταση κατάσταση

-*ημερολόγιο ομάδας*, όπου αποτυπώνονται οι σημαντικότερες δραστηριότητες των μελών μιας ομάδας εργασίας, οι παρατηρήσεις τους σχετικά με τυχόν δυσκολίες που προκύπτουν, τα αποτελέσματα της εργασίας της ομάδας, κ.ά.

-*σχολικό ημερολόγιο*, στο οποίο καταγράφονται στοιχεία σχετικά με τις δραστηριότητες που αναπτύσσονται στο σχολείο, όπως π.χ. οι συνεδριάσεις του Συλλόγου Διδασκόντων, οι συναντήσεις με το Σχολικό Σύμβουλο, οι συναντήσεις με γονείς, τα πρακτικά των κοινών συναντήσεων, κ.ά.

Το ημερολόγιο θα πρέπει να συμπληρώνεται σε τακτά διαστήματα και κατά το δυνατόν σε χρόνο όχι απομακρυσμένο από την κατάσταση την οποία περιγράφει. Όσο απομακρύνεται η συγγραφή του ημερολογίου από το χρόνο δράσης, τόσο λιγότερα στοιχεία εμπεριέχει και τόσο περιορίζεται η δυνατότητα ουσιαστικής αξιοποίησής του (Schon, 1983).

Βιβλιογραφικές Πηγές

Altrichter, H., Posch, P. & Somekh, B. (2001) *Οι εκπαιδευτικοί Ερευνούν το Έργο τους. Μια εισαγωγή στις Μεθόδους της Έρευνας Δράσης*, Δεληγιάννη, Μ. (μτφρ), Αθήνα, εκδόσεις Μεταίχμιο.

Αυγητίδου, Σ. (2011) *Η αξιοποίηση των ημερολογίων στην εκπαιδευτική έρευνα-δράση: προϋποθέσεις και διαδικασίες*, στην ηλεκτρονική διεύθυνση http://www.actionresearch.gr/AR/ActionResearch_Vol2/Issue02_04_p29-48.pdf

Elliott, J. (2011) 'The Educational Action Research and the Teacher' *Action Researcher in Education*, 1(1), pp.1-3.

Holly, M.L. (1989) *Writing to Grow: keeping a personal-professional journal*, Portsmouth, New Hampshire, Heinemann.

McIndosh, P. (2010) *Action Research and Reflective Practice. Creative and visual methods to facilitate reflection and learning*, London & New York, Routledge.

Schon, D. (1983) *The reflective practitioner*, London, Temple Smith.

Παραδείγματα Ημερολογίου

1. Παράδειγμα Ημερολογίου Καθηγητών²⁸

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ

1. Για ποιο θέμα και για ποια δραστηριότητα έδειξαν οι μαθητές περισσότερο ενδιαφέρον;
2. Για ποιο θέμα και για ποιά δραστηριότητα έδειξαν οι μαθητές σχετική αδιαφορία;
3. Σε τι συνάντησαν τις περισσότερες δυσκολίες;
4. Ποια θεωρείς την πιο επιτυχημένη δραστηριότητα του σημερινού μαθήματος;
5. Πώς κρίνεις τη δική σου συμμετοχή στο μάθημα;
6. Πώς κρίνεις το υλικό που υπήρχε για το αντικείμενο του μαθήματος;
7. Ο χρόνος που αφιερώθηκε ήταν αρκετός;
8. Πώς ήταν οι σχέσεις των μαθητών μεταξύ τους, με τους καθηγητές, με τυχόν συνεργάτες;
9. Τι θα επαναλάμβανες και τι θα άλλαζες αν έκανες πάλι αυτό το αντικείμενο;
 - α. στο πρόγραμμα
 - β. στη δική σου συμμετοχή;

²⁸ Καμαρινού, Δ. (1995) *Έρευνα - Δράση στο πλαίσιο της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης*, Διδακτορική Διατριβή, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Πατρών.

2. Παραδείγματα Ημερολογίου Μαθητών

Εισαγωγή:

Τα ημερολόγια των μαθητών στην εκπαιδευτική αξιολογική έρευνα μπορούν να προσφέρουν:

- τις απόψεις του μαθητή / την οπτική του μαθητή για πτυχές της διδασκαλίας
- δεδομένα για το γενικό κλίμα της τάξης
- πληροφορίες στο πλαίσιο της τριγωνοποίησης.

Παράδειγμα 1

Για την **αποτίμηση της ποιότητας της διδασκαλίας** σε ένα συγκεκριμένο μάθημα ο εκπαιδευτικός μπορεί να ζητήσει από τους μαθητές του την τήρηση ημερολογίου για ένα χρονικό διάστημα, στο οποίο οι μαθητές μετά την ολοκλήρωση της κάθε διδακτικής ενότητας θα καταχωρούν τις απόψεις τους για το μάθημα, ως προς τα παρακάτω ερωτήματα:

- Τι σας άρεσε περισσότερο από το μάθημα σήμερα και γιατί;
- Τι πιστεύετε ότι σας προσέφερε κατά κύριο λόγο το σημερινό μάθημα;
- Ποιες δυσκολίες αντιμετωπίσατε στο μάθημα σήμερα;
- Τι προτείνετε για να βελτιωθεί η διδασκαλία του;

Παράδειγμα 2²⁹

Η δασκάλα χρησιμοποίησε τα ημερολόγια των μαθητών ως μέρος της στρατηγικής της για αναδιοργάνωση του μαθήματος των μαθηματικών.

²⁹ Hopkins, D. (1985) *A Teacher's Guide to Classroom Research*, Milton Keynes, Open University Press, σελ. 64.

Η δασκάλα χρησιμοποίησε τα ημερολόγια κυρίως για να πάρει άμεσα στοιχεία για ανατροφοδότηση και παράλληλα ως έναν τρόπο καταγραφής της καθημερινής προόδου των μαθητών της.

Ακολουθούν παραδείγματα πληροφοριών που συγκέντρωσε από διάφορα ημερολόγια μαθητών της σε μια περίοδο 4 εβδομάδων.

1. Υπήρχαν εξηγήσεις, γιατί δεν είχαν ολοκληρώσει οι μαθητές κάποιες εργασίες που τους είχε αναθέσει κάποιες ώρες που είχε χρειαστεί να λείπει από την τάξη για μια συνεδρίαση ή κάτι άλλο.
2. Κατά τη διάρκεια των 4 αυτών εβδομάδων οι μαθητές χρησιμοποίησαν τα ημερολόγια για να της πουν αν είχαν κάποιο πρόβλημα με τις ασκήσεις για το σπίτι και για να ζητήσουν προσωπική βοήθεια από αυτήν την επόμενη μέρα.
3. Ένας μαθητής μπορούσε να της ζητήσει να του αλλάξει θέση γιατί δεν μπορούσε να εργαστεί κοντά σε ένα συγκεκριμένο συμμαθητή του.
4. Πολλοί μαθητές άρχισαν να χρησιμοποιούν το ημερολόγιο για να αρχίσουν μια προσωπική συζήτηση με τη δασκάλα τους.
5. Η ίδια η εκπαιδευτικός χρησιμοποίησε το ημερολόγιο του μαθητή για να δηλώσει την απογοήτευσή της από την απόδοση ή τη συμπεριφορά ενός μαθητή και να ρωτήσει γι αυτήν. Βρήκε χρήσιμη τη διαδικασία, καθώς οι μαθητές της απαντούσαν ανοιχτά, αφού δεν είχαν μπροστά τους τους συμμαθητές τους.
6. Μερικοί μαθητές ανέφεραν το γεγονός ότι κάποιες φορές επέτρεψε η δασκάλα να γίνει φασαρία μέσα στην τάξη ή ότι κατάφεραν μια μέρα πιο πολλά από ό,τι συνήθως γιατί ήταν ιδιαίτερα ήσυχη η τάξη.
7. Σημείωσαν το χρόνο που έχασαν καθώς περίμεναν να βαθμολογήσει η δασκάλα τα τετράδιά τους, χρόνο που θα μπορούσαν να εκμεταλλευτούν για να τελειώσουν τις διορθώσεις τους.
8. Η εκπαιδευτικός θεωρεί ότι η διαδικασία τη βοήθησε ιδιαίτερα για να καταγράψει την πρόοδο των λιγότερο σταθερών μαθητών της.
9. Της έγραφαν όποτε αισθάνονταν ότι τους παραφόρτωνε με δουλειά για το σπίτι.
10. Το σημείωναν όποτε έρχονταν κοντά της ή την καλούσαν για βοήθεια σε μια άσκηση και αυτή ήταν τόσο απασχολημένη που τελικά δεν βοήθησε.

Δασκάλα : «Τα ημερολόγια αυτά αισθάνθηκα ότι ήταν πολύ χρήσιμα για την έρευνά μου. Δεν ήταν πάντα σχετικά με την αληθινή μου έρευνα, αλλά η προσωπική επαφή που κέρδισα με κάθε έναν από τους μαθητές μου ήταν πιο σημαντική για μένα από να τους περιορίσω στο στόχο, δηλαδή αυστηρά και μόνο στη δουλειά που έκαναν στο μάθημα των Μαθηματικών».

Παράδειγμα 3³⁰

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΜΑΘΗΤΩΝ

1. Τι καινούργιο έμαθες σήμερα στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση;
2. Τι ερωτήματα σου δημιουργήθηκαν μετά το μάθημα;
3. Απ' όσα έκανες σήμερα στη Περιβαλλοντική Εκπαίδευση τι θεωρείς πιο σημαντικό;
4. Τι θα προτιμούσες να μην είχες κάνει;
5. Ποια στιγμή βαρέθηκες στο σημερινό μάθημα της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης;
6. Σε ποιο θέμα συνάντησες τη μεγαλύτερη δυσκολία;
7. Ποιές διαφορές παρατήρησες στον τρόπο που έγινε το σημερινό μάθημα της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και στα άλλα μαθήματα;
8. Υπάρχει κάτι που σου άρεσε ιδιαίτερα στις σχέσεις σου με τους καθηγητές, με τους συμμαθητές σου και τυχόν επισκέπτες;
9. Υπάρχει κάτι που σε ενόχλησε στη συμπεριφορά των καθηγητών, των συμμαθητών σου και των τυχόν επισκεπτών;
10. Τι θα άλλαζες σ' αυτό το μάθημα και τι διαφορετικό θα έκανες αν σου δινόταν η δυνατότητα; Έχεις να κάνεις κάποιες προτάσεις;

³⁰ Καμαρινού, Δ. (1995) *Έρευνα - Δράση στο πλαίσιο της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης*, Διδακτορική Διατριβή, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Πατρών.

Παράδειγμα 4³¹

Το προσωπικό ημερολόγιο των μαθητών

Δημιουργήθηκε από τους ίδιους τους μαθητές, (στη διάρκεια της τρίτης φάσης του προγράμματος, σχ. έτος 1993-94), με στόχο να αποκτήσουν και να επεξεργαστούν στη συνέχεια στοιχεία που έχουν σχέση με τους βασικούς παράγοντες οι οποίοι επιδρούν στο αυτοσυναίσθημά τους.

Στην πράξη πρόκειται για έναν "φάκελλο" με το εξώφυλλο που φαίνεται στη συνέχεια. Η παράσταση έχει κατασκευασθεί από τους μαθητές με τη βοήθεια Η/Υ και σύμφωνα με την άποψή τους εκφράζει την επιθυμία τους να "πείσουν" τους "μεγάλους" να "βλέπουν" μέσα και από τα μάτια των παιδιών.

Η δεύτερη σελίδα περιλαμβάνει τον "κώδικα" για την "αριθμητική κλίμακα μέτρησης", φιλοτεχνημένο και αυτόν από τους μαθητές, οι οποίοι επέλεξαν και το λιοντάρι για να τους αντιπροσωπεύει. Οι ίδιοι θέλησαν να χρησιμοποιήσουν και τους αρνητικούς αριθμούς κρίνοντας ότι θα τους διευκόλυναν αργότερα στις γραφικές παραστάσεις που θα κατασκεύαζαν επεξεργαζόμενοι - με τον υπολογιστή - τα στοιχεία.

Υπάρχει ακόμα η παρουσίαση της κωδικοποίησης για τις απαντήσεις - διαπιστώσεις τους. Αναφέρονται οι συνηθέστεροι παράγοντες οι οποίοι επιδρούν στο αυτοσυναίσθημα και καλύπτεται, (κατηγορία στ), και η δυνατότητα για άλλες, (μη προβλεπόμενες), απαντήσεις.

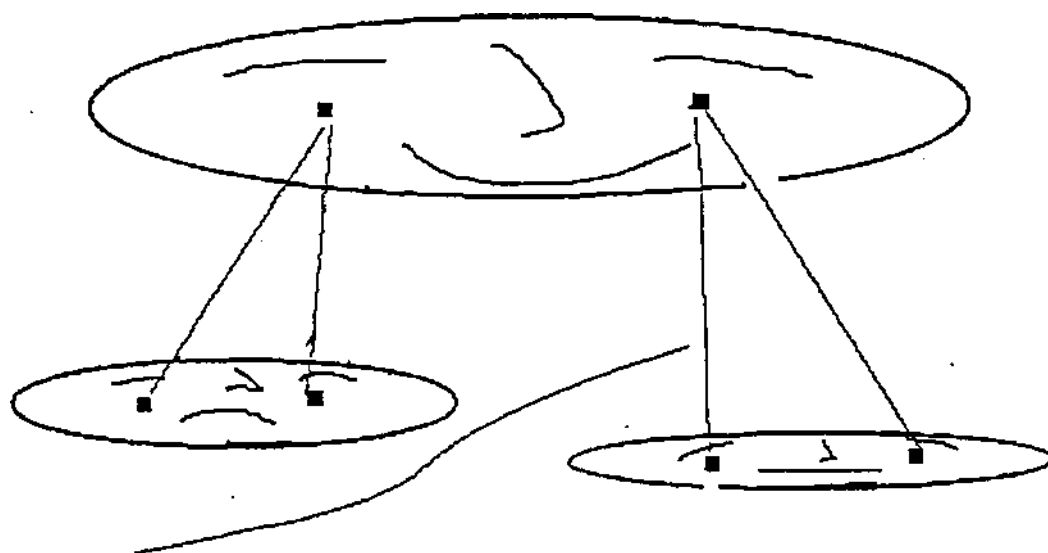
Στη συνέχεια υπάρχουν "εβδομαδιαία φύλλα" σε καθένα από τα οποία υπάρχουν:

- Πληροφορίες για την ακριβή ημέρα και ημερομηνία.
- Απαντήσεις - βαθμολογίες για κάθε παράγοντα ξεχωριστά.
- Χώρος για πρόσθετες σύντομες σημειώσεις, ιδιαίτερα όταν χρησιμοποιείται η , κατηγορία στ.

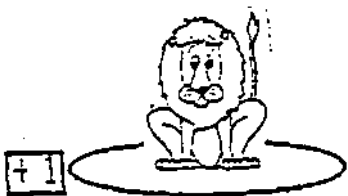
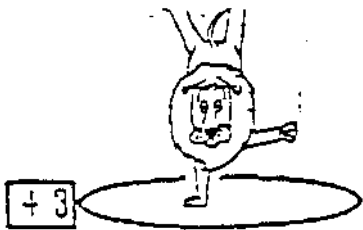
³¹ Κεκές, Ι. (1996) *Ο μαθητής ως ερευνητής στο χώρο του σχολείου. Συστημική προσέγγιση με συνεργατική ενεργό έρευνα*, Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα ΦΠΨ, Φιλοσοφική Σχολή, Πανεπιστήμιο Αθηνών.

- Η δυνατότητα να σημειώσει ο καθένας κάτι "συγκλονιστικό" για τον ίδιο, που συνέβη την συγκεκριμένη ημέρα.

Το πολύτιμο και εντελώς προσωπικό υλικό που συγκεντρώθηκε από την τήρηση αυτού του προσωπικού ημερολογίου αξιοποιήθηκε πολλαπλά από τους μαθητές και τον ερευνητή, (βλ. Κεφ. 15).

ΣΠΑΡΤΗ '92-'93

α

ΦΥΣΗ

β

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

γ

ΣΧΟΛΕΙΟ

δ

ΟΥΣ ΑΛΛΟΙ

ε

Μ.Μ.Ε.

ΔΕΥΤΕΡΑ

//

α	β	γ	δ	ε	στ

ΤΡΙΤΗ

//

α	β	γ	δ	ε	στ

ΤΕΤΑΡΤΗ

//

α	β	γ	δ	ε	στ

ΠΕΜΠΤΗ

//

α	β	γ	δ	ε	στ

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ

//

α	β	γ	δ	ε	στ

ΣΑΒΒΑΤΟ

//

α	β	γ	δ	ε	στ

Τα προσωπικά ημερολόγια που μαθητές και εκπαιδευτικοί τηρούσαν για τις δραστηριότητες στην τάξη. Οι καταγραφές σε αυτά γίνονταν, με πρωτοβουλία του καθενός και με κριτήριο το πόσο σημαντικό για τους ίδιους ήταν αυτό που συνέβαινε κάθε φορά στην τάξη. Με αυτόν τον τρόπο είχαμε τη δυνατότητα να θέτουμε στη διάθεση όλων των μελών της ομάδας τις σκέψεις και τις παρατηρήσεις των άλλων. Αυτό αποδείχθηκε εξαιρετικά χρήσιμο, στην προσπάθεια να συνειδητοποιήσει ο καθένας την "προσωπική του θεωρία". Επιπρόσθετα, σε αυτά καταγράφονταν και καινούργιες ιδέες και σκέψεις, που προέκυπταν από την ενασχόληση με το συγκεκριμένο πρόγραμμα.

Οι καταγραφές δεν ήταν αποκλειστικά σε μορφή κειμένου. Οι μαθητές από την αρχή ζήτησαν, να μπορούν να εκφράσουν τις σκέψεις τους και με άλλους τρόπους. Τόσο πολλούς που η ευρηματικότητά τους μας κατέπληξε. Έτσι το υλικό που προέκυπτε και που το μελετούσαμε όλοι μαζί κάθε εβδομάδα, περιελάμβανε μεταξύ των άλλων:

Ποιήματα.

Σχέδια - Κολάζ.

Γραφήματα σε Η/Υ.

-Μουσικές συνθέσεις. Συσχετισμούς με τους στίχους σύγχρονων τραγουδιών.

Η μελέτη αυτού του υλικού απετέλεσε ένα γόνιμο υπόστρωμα για την ανάπτυξη ιδεών καθορίζοντας και ενισχύοντας τη μη γραμμική δυναμική της διαδικασίας στις ομάδες. Η εμπειρία για όλους εμάς τους εκπαιδευτικούς, ήταν συγκλονιστική. Αντιληφθήκαμε πολύ σύντομα πόσο λίγα πράγματα γνωρίζαμε για τους "ανθρώπους", τα "πρόσωπα" και όχι κατανάγκη τους "μαθητές", που είχαμε μπροστά μας στην αίθουσα.

Η μετατροπή της πολυεπίπεδης ιεραρχικής δομής που μας εγλώβιζε κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας, μετατρέποταν σταδιακά σε ένα επικοινωνιακό δίκτυο με ανθρώπινους κόμβους και για όσους τολμούν να εμπλακούν σε μια τέτοια διδακτική περιπέτεια, αυτό είναι από μόνο του συγκλονιστικό. Μεταφέρουμε στη συνέχεια ενδεικτικά αποσπάσματα από το ημερολόγιο την μαθήτριας Μαρίνας Μ. (1) , για να δώσουμε μια μικρή ιδέα του πλήθους και της ποιότητας των πληροφοριών που μπορεί να υπάρχουν σε τέτοια κείμενα:

"...Σήμερα πήραμε τα ντοσιέ όπου θα καταγράψουμε τις εντυπώσεις μας και ένιωσα πραγματικά ένιωσα ότι κάνω κάτι καλό για πρώτη φορά. Είπα τη γνώμη μου πάνω στο σχέδιο που είχε και με άλλους ήταν ίδια και με άλλους διαφορετική. Μιλήσαμε για ένα πίνακα ζωγραφικής ο οποίος ήταν στην αίθουσα και είπαμε αν ταιριάζει στο χώρο. Όταν ρωτήθηκα με τι θα μπορούσε να ταιριάζει είπα κάποιο συνδυασμό. Ένιωσα πολύ ωραία γιατί αισθάνθηκα ότι είπα κάτι πραγματικά καλό, πράγμα που δεν περίμενα... Είδα ότι και άλλοι νιώθουν όπως εγώ για την αδερφή μου και ότι τσακώνονται συχνά όπως εγώ που κάνω μεγάλο αγώνα αφού προσπαθώ να ξεφύγω από την εξάρτησή της καθώς και από το φόβο που έχω για το πως θα αντιδράσει... Δεν μπορούσα να εκφράσω τι σημαίνει σταθερός χαρακτήρας αλλά είπα ότι έχω αμφιβολίες για τις αποφάσεις μου και αυτό είναι ένα καθημερινό πρόβλημα για μένα... ακούσαμε δύο μουσικά κομμάτια που τα είχαν διαλέξει συμμαθητές μου ... το δεύτερο κομμάτι (Πρόκειται για τα Camilla Burana του C. Orff.) με εκτόνωσε και μου ύψωσε το ηθικό. Κατάφερα να χτυπήσω το δάχτυλό μου ρυθμικά αν και είμαι ντροπαλή και δεν μπορώ να κάνω κάτι αν με κοιτούν , αλλά τα κατάφερα. Μου έφερνε στο νου σκηνές με ένταση, πόλεμο, καβγάδες, το Χίτλερ και γενικά ότι έχει σχέση με κάτι άγριο. Παράλληλα όμως με ηρεμούσε !! ...Είμαι άνθρωπος που συζητάει ήρεμα αλλά αλίμονο όμως και για μένα γιατί τότε θα καταλάβουν ότι πίσω από το φυσιολογικό κορίτσι υπάρχει ένα πλάσμα ντροπαλό αλλά γεμάτο νεύρα, μίσος για τον εαυτό του, πολλές φορές, ανησυχίες, τάσεις αυτοκτονίας. Είναι άτομο αγχωτικό που ψάχνει για κατανόηση και ελευθερία. Νιώθει μόνο του και αποξενωμένο από όλους και από όλα. Όλα αυτά και άλλα κρύβονται πίσω από μια μάσκα και κάποια άτομα τα έχουν ακούσει μόνο με λόγια. Κανένας δεν με έχει δει εκείνη τη στιγμή που σκέφτομαι έτσι. Είναι κάτι σαν "κρίση". Και κανένας δεν πρόκειται να με δει... Όλα αυτά δεν έχουν καμία σχέση με αυτά που λένε για την εφηβεία αλλά αποκλειστικά με μένα ... Και όταν μου περνάει είμαι από της πιο χαρούμενες κοπέλες... Σαν να έχω δύο εαυτούς που εναλλάσσονται διαρκώς. Πόλεμος με μένα ..."

(1) Η καταγραφή αφορά στις σκέψεις της μετά από τη δεύτερη συνάντηση στην ομάδα (17 - 10 - 93). Είναι η ημέρα που όλα τα μέλη της ομάδας αποκτούν από ένα ειδικό φάκελο ο οποίος θα χρησιμεύσει για την τήρηση του προσωπικού τους ημερολογίου. Το εξώφυλλο, (βλ Παράρτημα 4) και η καλλιτεχνική επιμέλεια του φακέλου έχει γίνει από τους μαθητές με τη

βοήθεια Η/Υ. Με δική τους μάλιστα πρόταση ο καθένας αποφάσισε να σχεδιάσει το εξώφυλλο με τον τρόπο που ο ίδιος επιθυμούσε. Αυτό θεωρήθηκε από τα παιδιά πολύ σημαντικό. Οι ίδιοι μας αποκάλυψαν, ότι πολλές από τις απαντήσεις τους σε ερωτηματολόγια , δίνονται σκόπιμα λανθασμένες, όταν δεν έχουν πεισθεί για τις προθέσεις και τους στόχους της έρευνας ή του ερευνητή. Για αυτό το λόγο ήθελαν τα μέσα, για την όποια έρευνα να συμπεριλαμβάνουν - όταν αυτό ήταν δυνατό - και στοιχεία που να τα έχουν προσφέρει οι ίδιοι οι μαθητές. Η Μαρίνα Μ. ήταν ανάμεσα σ' αυτούς που υποστήριζαν αυτή τη θέση, παρόλο που κατά τη διάρκεια της συμμετοχής της στην ομάδα της Γ Γυμνασίου τον προηγούμενο χρόνο η ίδια δεν δραστηριοποιήθηκε ιδιαίτερα. Οι σημειώσεις της όμως για αυτήν τη χρονιά ήταν εξαιρετικά ενδιαφέρουσες και θα αποτελέσουν το συνδυαστικό κρίκο στην παρουσίαση των τακτικών, τεχνικών και των οργάνων παρατήρησης που θα ακολουθήσει. Η σύνταξη και η ορθογραφία είναι αυτές του κειμένου της μαθήτριας.

Το κείμενο τελειώνει με τα λόγια ενός γνωστού τραγουδιού, (του Α. Βαρδή):

"... Σε ποιόν να μιλήσω αλήθεια να πω, τα μάτια να κλείσω, να ονειρευτώ.

Ανώνυμο θύμα κρυφής μηχανής εκπέμπω ένα σήμα

Μ' ΑΚΟΥΕΙ ΚΑΝΕΙΣ

Έχω τόσο κουραστεί να μοιράζομαι και μετά να την πληρώνω εγώ.

Σ' ένα κόσμο εχθρικό κομματιάζομαι, για τους άλλους πάντα αιμορραγώ

ΘΑ ΕΚΡΑΓΩ ..."

Κείμενα όπως αυτό, απετέλεσαν αφετηρία για συζητήσεις και σχολιασμό που αναμφίβολα προβλημάτισαν την ομάδα και προσέφεραν "απολαβές" στο βρόχο της αυτογνωσίας - πληροφόρησης, σημαντικές και ξεχωριστές για τον καθένα. Τα αποτελέσματά από αυτές τις κοινές εμπειρίες ήταν, για κάποιους άμεσα και από άλλους αναγνωρίστηκαν μετά από αρκετό χρονικό διάστημα, (σε μια περίπτωση μετά από ένα χρόνο).

Θεωρούμε προσωπικά πολύτιμες μαρτυρίες και "κατάθεση ψυχής" αυτά τα κείμενα και για το λόγο αυτό, η σύμφωνη γνώμη του συντάκτη τους ήταν απαραίτητη, πριν ανακοινωθούν στην ομάδα, όλα ή αποσπάσματά τους.

Μετά τις πρώτες συναντήσεις τα ίδια τα παιδιά ζήτησαν να συνεχίσουν μια ανάλογη προσπάθεια, καταγράφοντας αυτήν τη φορά κάποιες δικές τους παρατηρήσεις σε ημερήσια βάση και για μια ολόκληρη σχολική χρονιά. Έτσι σχεδιάστηκε και δημιουργήθηκε με την έμπνευση και τη στενή συνεργασία των μαθητών, το "ημερολόγιο για την ψυχική διάθεση", το οποίο θα περιγράψουμε στη συνέχεια.

Το ημερολόγιο για την ψυχική διάθεση αποδείχθηκε το δημοφιλέστερο από τα "ερευνητικά εργαλεία", που οι μαθητές μας αξιοποίησαν. Η αρχική ιδέα για τη δημιουργία του ανήκει στους μαθητές που αποτελούσαν την ομάδα της Α' Λυκείου κατά την προηγούμενη σχολική χρονιά (1992 - 93). Αφορμή αποτέλεσαν οι σχετικές με το αυτοσυναίσθημα συζητήσεις, που έγιναν στο μάθημα του Σ.Ε.Π. Το αποτέλεσμα ήταν να σχεδιασθεί και να χρησιμοποιηθεί από τα παιδιά, (με μικρή βοήθειά από εμάς), ένα είδος εύχρηστου ημερολογίου, (βλ. Παράρτημα 4), με σκοπό να καταγράφονται σε αυτό σύντομα, περιεκτικά και σε ημερήσια βάση κάποια στοιχεία σχετικά με την "αποτίμηση" της γενικής ψυχικής διάθεσης κάθε μαθητή κατά τη διάρκεια της ημέρας.

Καταρτίστηκε μια επταβάθμια κλίμακα, (χρησιμοποιώντας και τη σχετική εμπειρία από τα Μαθηματικά) και επιλέχθηκε το λιοντάρι ως το χαρακτηριστικό ζώο που θα αντιπροσώπευε, (σε διάφορες στάσεις), την κλίμακα. Προβλέφθηκε επίσης χώρος για την ημερομηνία, καθώς και το κείμενο για την περίπτωση μιας "ειδικής" καταγραφής στην οποία θα σημειώνεται κάτι το ιδιαίτερα ενδιαφέρον, ("συγκλονιστικό" ήταν ό ορος που επέλεξαν οι ίδιοι οι μαθητές), το οποίο μπορεί να συνέβη - εάν συνέβη - στο χώρο του σχολείου τη συγκεκριμένη ημέρα.

Η κωδικοποίηση των βασικών παραγόντων οι οποίοι επιδρούν στο αυτοσυναίσθημα συμπεριέλαβε τους παρακάτω παράγοντες (μετά από πολλές συζητήσεις πάνω στα προτεινόμενα από τη σχετική βιβλιογραφία, βλ. και Φλουρής - Κουλοπούλου - Σπυριδάκης).

Τη φύση (το βιολογικό μέρος του ανθρώπου , εμφάνιση , υγεία κ.λ.π).

Την οικογένεια (ύπαρξη ή απουσία γονέων , σχέσεις κ.λ.π).

Το σχολείο (το γενικό κλίμα , ειδικές καταστάσεις, επιδράσεις κ.λ.π).

Τους ουσιώδεις άλλους (φίλους , ομάδες κ.λ.π).

Τα μέσα μαζικής επικοινωνίας (πρότυπα, στάσεις, αξίες που προβάλλουν).

Δυνατότητα για να σημειώσουν οτιδήποτε άλλο.

Αυτή η πολύ ενδιαφέρουσα ιδέα έγινε σύντομα γνωστή και στις ομάδες που τώρα λειτουργούσαν, με αποτέλεσμα όχι μόνο να υιοθετηθεί με ενθουσιασμό αλλά και να προκαλέσει το μεγάλο ενδιαφέρον των υπολοίπων για την εξέλιξη και την εφαρμογή της. Αυτή που παρουσιάζεται στο Παράρτημα 4 είναι η τελική μορφή του ημερολογίου για την ψυχική διάθεση, η οποία χρησιμοποιήθηκε ευρύτατα, όπως θα περιγράψουμε στη συνέχεια . Οι καταγραφές έτυχαν συστηματικής επεξεργασίας - πάλι από τους μαθητές - με τη βοήθεια ηλεκτρονικού υπολογιστή και τροφοδότησαν με ενδιαφέρον υλικό για αυτογνωσία τα μέλη των ομάδων.

Η συνολική εμπειρία ήταν για όλους μας, συγκλονιστική. Ήδη τα παιδιά είχαν κάνει στην εκπαιδευτική έρευνα, περισσότερα από το σύνολο των καθηγητών τους. Είχαν συμμετάσχει στο σχεδιάσμα, τη χρήση, τη συλλογή των παρατηρήσεων και την κριτική σκέψη, για ένα "δικό τους" προϊόν. Ένα ερευνητικό εργαλείο, που στη συνέχεια το μετέτρεψαν σε "τράπεζα πληροφοριών" για τον εαυτό τους και το υπεράσπισαν "φανατικά", απέναντι σε όσους αποπειράθηκαν να γελοιοποιήσουν ή να "ερμηνεύσουν" πρόχειρα και γενικά το πόνημά τους.

Αυτή είναι, κατά τη γνώμη μας, μια σημαντική προσφορά προς τους μαθητές μας, στα πλαίσια μιας μη γραμμικής ερευνητικής λογικής, που προσπαθήσαμε να παρακολουθήσουμε από την πρώτη μας συνάντηση μαζί τους.

Στην περίπτωση της Μαρίνας Μ. π.χ, φαίνεται από την επεξεργασία των στοιχείων του ημερολογίου της, (και αυτό το διαπίστωσε η ίδια μελετώντας τα), πως οι περισσότερες αρνητικές καταγραφές της έχουν να κάνουν με την οικογένεια και τους φίλους, ενώ παράλληλα είναι φανερό ότι σπανίζουν οι θετικές καταγραφές.

Παράδειγμα 5³²

Εργαλείο: Τήρηση ημερολογίων μαθητών

Μετά από συζήτηση της συντονιστικής ομάδας με τη φίλη - σύμβουλο του σχολείου, αποφασίστηκε η τήρηση ημερολογίου από τους μαθητές για τη διερεύνηση των παραγόντων που οδηγούν στις μαθησιακές δυσκολίες. Για τη διευκόλυνση των παιδιών στη συμπλήρωση του ημερολογίου και επειδή ζητήθηκαν διευκρινίσεις από τα ίδια τα παιδιά, δόθηκαν γενικές οδηγίες Σύμφωνα μ' αυτές τα παιδιά καλούνται να σχολιάσουν θέματα όπως : το επίπεδο κατά νόηση του μαθήματος, η ύπαρξη κενών, η συμμετοχή, το ενδιαφέρον και γενικά τα συναισθήματα κατά την ώρα του μαθήματος, καθώς και σχολιασμός της δυσκολίας και του πλήθους των εργασιών. Τονίστηκε επίσης ότι είχαν βεβαίως τη δυνατότητα - πέρα από τις συγκεκριμένες υποδείξεις - να θέσουν οποιαδήποτε ζήτημα θεωρούσαν άξιο αναφοράς σχετικά με τη διαδικασία του μαθήματος. Η συμμετοχή των μαθητών ήταν προαιρετική και τονίστηκε ότι θα τηρηθεί η ανωνυμία.

Τελικά κράτησαν ημερολόγιο 17 μαθητές από 4 τμήματα, 2 της Α' τάξης και 2 της Β' (σύνολο μαθητών στα τμήματα αυτά : 80, ποσοστό συμμετοχής περίπου 21%) για τα εξής μαθήματα: Αρχαία Ελληνικά και Μαθηματικά η Α' τάξη, Νέα Ελληνικά και Μαθηματικά η Β' τάξη.

Η συμμετοχή των μαθητών κρίνεται ικανοποιητική με το δεδομένο ότι ήταν πρωτόγνωρη η εμπειρία για τα παιδιά και - παρά την ανωνυμία των ημερολογίων — ο φόβος για τυχόν επιπτώσεις από την μεριά των καθηγητών στην περίπτωση διατύπωσης αρνητικών σχολίων έγινε εμφανής. Ακόμη ανασταλτικός παράγοντας θεωρήθηκε το γεγονός ότι η εργασία απαιτούσε συστηματική προσοχή, καταγραφή αλλά και προσεκτική διατύπωση των σχολικών δρώμενων. Για όλα τα παραπάνω θεωρούμε ότι το δείγμα δεν μπορεί να χαρακτηριστεί αντιπροσωπευτικό και να βγουν τεκμηριωμένα γενικά συμπεράσματα.

Για την ευκολότερη και ακριβέστερη ανάγνωση των συμπερασμάτων διευκρινίζουμε ότι τα νούμερα που χρησιμοποιούνται καταγράφουν πόσες φορές εντοπίσαμε σχετική

³² Από το Ευρωπαϊκό Πιλοτικό Πρόγραμμα "Εσωτερική Αξιολόγηση της Σχολικής Μονάδας» - Παράδειγμα ερευνητικής αξιοποίησης ημερολογίου μαθητών από σχολείο που συμμετείχε στο πρόγραμμα.

παρατήρηση στα ημερολόγια του τμήματος ως προς κάθε μάθημα. Υπήρξε μια περαιτέρω δυσκολία για την ταξινόμηση του υλικού, διότι κάποτε παρατηρήθηκε διαφοροποίηση στις ημέρες συμπλήρωσης των ημερολογίων και ως προς τον αριθμό των ημερών.

Με τις παραπάνω επιφυλάξεις παρατηρούμε τα εξής :

Αρχαία Ελληνικά

ΤΜΗΜΑ Α1 (επί 7 ημερολογίων)

-Κατανόηση: καλή έως πολύ καλή: 30 (καταγραφές σε διαφορετικές ημέρες του ίδιου ή διαφορετικών ημερολογίων)

Λιγότερο ικανοποιητική : 7

-Κενά στο μάθημα διαπιστώθηκαν σε 8 περιπτώσεις

Ανυπαρξία κενών : 24 καταγραφές

-Συγκέντρωση προσοχής : Υψηλή : 28, Περιορισμένη : 7

-Συμμετοχή στο μάθημα : Θετική απάντηση (32)

Αρνητική απάντηση (12)

Ειδικά : 4 φορές καταγράφεται ότι ο καθηγητής απευθύνεται σε λίγα άτομα κάθε φορά. Πολλές διατυπώνεται η άποψη ότι «γίνονται διακρίσεις».

-Ενδιαφέρον μαθήματος : Ικανοποιητικό : 32, μειωμένο :9

Ειδικά : Διατυπώθηκε συχνά η παρατήρηση ότι το μάθημα ήταν «πολλές κάθε άλλη φορά», πράγμα που πολλές δυσκόλεψε στην κατάταξη λόγω πολλών ουδετερότητας πολλών έκφρασης.

-Συναισθήματα : κατά την ώρα του μαθήματος : Γενικά : ευχάριστα = 22, δυσάρεστα = 2 Άγχος = 4

Ειδικά : Τα συναισθήματα άγχους και Κούρασης αποδόθηκαν κυρίως στο μέγεθος πολλές ύλης και την πίεση του χρόνου. Ακόμη εκφράστηκαν συναισθήματα φόβου και συνδέθηκαν με πιθανό επεισόδιο σύγκρουσης και η άποψη ότι «όταν νευριάζει ο

καθηγητής, τα παιδιά φοβούνται και δεν μπορούν να υπερασπίσουν τον εαυτό πολλές». Ακόμη σχετικά διατυπώθηκε ότι είναι δύσκολη η διατύπωση διαφωνίας.

Σε 4 περιπτώσεις τονίστηκε ότι το μάθημα είναι κουραστικό όταν γίνεται σε συνεχόμενες ώρες. Πολύ Θετικά καταγράφεται σε 3 περιπτώσεις η εναλλαγή ρόλων μεταξύ μαθητών – καθηγήτριας που φαίνεται ότι επιχειρήθηκε σε ένα μάθημα. Πολλές θεωρήθηκαν ευχάριστες οι γλωσσικές ασκήσεις (3) και εύκολο το τεστ. Ενδιαφέρον (2) παρουσιάζουν πολλές τα θέματα γενικού χαρακτήρα.

-Ασκήσεις: Σε 24 περιπτώσεις θεωρήθηκαν πολλές και σε 11 –περιπτώσεις, λίγες και σε 3 καταγραφές εύκολες.

ΤΜΗΜΑ Α2 (Επί 5 ημερολογίων)

-Κατανόηση : καλή έως πολύ καλή : 14, Λιγότερο ικανοποιητική : 1

-Διαπίστωση κενών στο μάθημα: Αρκετά σε 2 καταγραφές, λίγα = 6, καθόλου : 7

-Συμμετοχή στο μάθημα: Θετική απάντηση (21)

Αρνητική απάντηση (4)

-Συγκέντρωση προσοχής : Υψηλή = 13, Περιορισμένη : 1

Ειδικά : Αποδίδεται η έλλειψη συγκέντρωσης της προσοχής στην κούραση λόγω του ότι το μάθημα ήταν 2 συνεχόμενες ώρες. Αυτό είχε ως επακόλουθο σχετική παρατήρηση της καθηγήτριας (πράγμα που αναφέρεται στο ημερολόγιο).

Ενδιαφέρον μαθήματος : Μεγάλο = 20, μειωμένο :2

-Συναισθήματα : Ευχάριστα =10, δυσάρεστα = 1

Ειδικά : Αρνητικά αξιολογήθηκε τελικά από τους μαθητές το γεγονός ότι η καθηγήτρια δανείστηκε ώρες για να καλύψει αυτές που χάθηκαν από το μάθημα της, εφόσον σε 3 περιπτώσεις ήταν αιτία για να δημιουργηθεί κούραση και να βαρεθούν. Ακόμη διαπιστώθηκε άγχος (4) και δυσάρεστα συναισθήματα (1) που φαίνεται να αποδίδονται στην ύπαρξη κενών αλλά και τότε στο γρήγορο ρυθμό της καθηγήτριας, λόγω της πίεσης της ύλης.

Σε 2 ημερολόγια καταγράφεται με πολύ θετικό τρόπο και εκτενώς το έντονο ενδιαφέρον των παιδιών όταν συζητούνται θέματα σχετικά με το μάθημα, αλλά γενικότερου περιεχομένου.

Μαθηματικά Α1

1. Κατανόηση του μαθήματος καλή έως πολύ καλή : 38
μέτρια : 3
2. Διαπίστωσαν αρκετά κενά : 4
λίγα : 4
δεν διαπίστωσαν : 26
3. Συγκέντρωση προσοχής: μεγάλη 34
Μέτρια: 1
4. Συμμετείχαν στο μάθημα : 32
δεν συμμετείχαν : 8
5. Το ενδιαφέρον για το μάθημα ήταν αρκετά μεγάλο : 36
καθόλου : 1
6. Τα συναισθήματα κατά τη διάρκεια του μαθήματος ευχάριστα : 27
άγχος : 4
7. Οι ασκήσεις - εργασίες για το σπίτι κανονικές : 32
πολλές : 10
εύκολες : 7
δύσκολες : 12

Ιδιαίτερες παρατηρήσεις δεν έγιναν από τους μαθητές, εκτός από τα θετικά σχόλια για τη διάθεση συνεργασίας και την αντικειμενικότητα του καθηγητή.

Μαθηματικά Α2

1. <u>Κατανόηση</u> του μαθήματος	καλή έως πολύ καλή :	14
	μέτρια :	1
2. <u>Διαπίστωσαν</u> λίγα <u>κενά</u> :		4
	δεν διαπιστώθηκαν :	10
3. <u>Συγκέντρωση προσοχής</u>	μεγάλη:	12
	Μέτρια:	2
4. <u>Συμμετείχαν</u> στο μάθημα :		14
	δεν συμμετείχαν :	7
5. <u>Ενδιαφέρον</u> για το μάθημα ήταν αρκετά μεγάλο :		14
6. <u>Συναισθήματα</u> κατά τη διάρκεια του μαθήματος	ευχάριστα :	11
	άγχος :	4
7. <u>Ασκήσεις</u> — <u>εργασίες</u> για το σπίτι λίγες :		8
	πολλές :	4
	εύκολες :	6
	δύσκολες :	16

Έγινε η παρατήρηση ότι φυλλάδια με επαναληπτικές ασκήσεις συμβάλουν σημαντικά στην εμπέδωση του μαθήματος. Διατυπώθηκαν θετικά σχόλια για τον καθηγητή. Επίσης έγινε η παρατήρηση ότι το «δύσκολο» των ασκήσεων προκαλεί άγχος.

Μαθηματικά Β

1.	<u>Κατανόηση</u> του μαθήματος	καλή έως πολύ καλή :	23
	μέτρια :		5
2.	<u>Διαπίστωσαν</u> αρκετά <u>κενά</u> :		2
	λίγα :		4
	δεν διαπίστωσαν:		18
3.	<u>Συγκέντρωση προσοχής</u>	μεγάλη:	17
		μέτρια:	3
4.	<u>Συμμετείχαν</u> στο μάθημα :		22
	δεν συμμετείχαν :		4
5.	<u>Ενδιαφέρον για το μάθημα</u> ήταν αρκετά μεγάλο :		16
		Καθόλου:	6
6.	<u>Συναισθήματα</u> κατά τη διάρκεια του μαθήματος	ευχάριστα :	15
		Δυσάρεστα:	1
		άγχος :	3
		αδιαφορία:	4
7.	<u>Ασκήσεις — εργασίες</u> για το σπίτι λίγες :		2
	πολλές :		6
	εύκολες :		10
	δύσκολες :		10

Ένας μαθητής έκανε την παρατήρηση ότι η αυστηρή τυποποίηση του μαθήματος κάποιες ώρες μπορεί να οδηγήσει σε ρουτίνα.

Νέα Ελληνικά Β

1. <u>Κατανόηση του μαθήματος</u> καλή έως πολύ καλή :	24
μέτρια :	5
2. <u>Διαπίστωσαν αρκετά</u> κενά :	4
λίγα :	4
δεν διαπίστωσαν :	11
3. <u>Συγκέντρωση προσοχής</u> μεγάλη:	18
Μέτρια:	3
4. <u>Συμμετείχαν στο μάθημα</u> :	22
δεν συμμετείχαν :	8
5. <u>Ενδιαφέρον</u> μεγάλο :	19
λίγο :	4
καθόλου :	7
6. <u>Συναισθήματα ευχάριστα</u> :	13
δυσάρεστα:	3
άγχος :	1
αδιαφορία:	11
7. <u>Ασκήσεις - εργασίες για το σπίτι</u> λίγες :	4
εύκολες :	7
δύσκολες :	12

Η συναισθηματική αδιαφορία μπορεί να εξηγηθεί αν συνδυασθεί με την παρουσία αυτών των ημερών δύσκολων ασκήσεων και την παρατήρηση των μαθητών για δυσνόητες ερωτήσεις, και ενδεχομένως με τη διδασκαλία του μαθήματος την τελευταία ώρα και την αφαίρεση χρόνου από το διάλειμμα.